

JÓSIKA MIKLÓS' REGÉNYEIRŐL

S A REGÉNYIRODALOMRUL ÁTALÁBAN.

PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR.

V.

Ha Jósika Miklós' regényeit egyenkint akarnók taglalni s csak valamennyire motivált bírálatot felőlük olvasó elé terjeszteni: ezen eleinte alig háromra számított, most már több cikkekre nyult igénytelen értékezésnek vége hossza nem lenne. Igértük minap Jósika' regényeinek erkölcsi irányáról szólni és némely főbb jellemeiről. Rendszert azonban és komolyságot e cikkünkben nem igényelhetünk, mert csupán emlékezetünkől idézünk föl olvasmányokat, melyeknek apróbb árnyékozatait és gyöngéd színharmoniaját kimosta emlékünkől az évek' folyamata. Mint városok- és helységekkel, melyeket sok év előtt futottunk át utainkban, s most már sem piaczei- sem utczáinak neveire tisztán nem emlékezünk, csupán a fő physionomiát tartotta meg élesb vázolatban agyunk: úgy vagyunk e pillanatban Jósika' regényeivel, melyeknek csupán még főbb jellemvonásaira emlékezünk.

Mondtuk többször, hogy író, ki hivatását érti, oly könyvet írni sem tud, melynek erkölcsi iránya felől már eleve magával számot nem vetett volna. Íróink' nagy részénél találni illyes irányhiányra. Innen a motivatio iránti közönyösség, innen aztán a költői igazságtét' hiánya, és innen a sok fonák nézet, alapnélküli elmélkedés, meg ama furcsa paradoxonsereg, mely könyveinket oly bő mértékben előzőnli. És figyelmes olvasó — ha illy bűnök' mindenike nem is terheli az irányhiányos

munkát — azonnal észreveszi a mondott bibét, azon bizonyos ide s tova kalandozásából a nézeteknek, azon ingatagságából az elveknek, mely, hol hiányzik az irány — ezen összetartó fő ékköve munkáink' különböző anyagokból szerkesztett öszvegének — több vagy kevesbbé okvetlen kiríni szokott.

Jósika Miklós ebben is mesterünk. Ő, mielőtt tollhoz nyul, tudja mit akar, kitűzi előbb a czélt, hova eljutni indul. Ő tisztában van eleve az erkölcsi irányokra nézve, miket regényei' mindenikének kivíni kell. És ha ezt minden regényeiben olly elhatározottan el sem is érné, mint mikép azt tenni szándoka volt, írónak már magában e szent szándoka — nyíltan hódolni az erkölcsi köteleességeknek — vajmi dicséretet érdemel.

A b a f i' erkölcsi iránya például oda ment ki: bebizonyítani, mikép — hogy írónak saját szavaival éljünk — erős akarattal minden aljast le lehet győzni, hogy a tökély' utja nehéz, számtalan visszaesések lehetnek a megszokott rosszra: de hogy végre lelkierő győzni képes, ha tud akarni. És mennyire érte el erkölcsi célját Abafi által író, azt legjobban érezheti, ki e jeles regényt olvasta. Olvasó mintegy önkénytelenül hódol itt a lélektani kivitel' igazságának, s — mert senki nincs, ki bármíő módosítással, illy lélektani tanulmányt saját énjén magának ittott ne szerezhetett volna — érezni kénytelen, hogy a rajznak, melyet Jósika ecsetelt, némileg önmaga tilt vala.

Z ó l y o m i egy erkölcsileg sülyedettnak szomorú látványát nyújtja, s mig egyfelől megtanít, minő nyomoruan szánandó honfi az, ki hivatása' minden nemesb érdekeit állatilag alárendeli legaljassb szenvedélyeinek: pelengérre tesz tulfelől egy nyomorult kegyvadászt, ki urának bűnös hajlamát bérelt alacsonyssággal buzdítgatja, s aljas haszonlesésének áldozatul annyi nemesb erényt legyilkol.

A z u t ó s ó B á t o r i egy szenvedélyektől kormányoztatni szokott ugynevezett jószívű, de jellemtelen fejedelmet rajzol, leczkéül az ingatag lelkületű kormányzóknak, hogy hozzá ne hasonlítsanak. Coelesta' rajzának iránya olly nemes, olly erkölcsi, mint minő maga az angyali hölgy. Megmutatni a nőnemnek, mikép lehet erényes elvekre alapult lelkületnek a legkisértőbb csábok ellen magát naptisztán tartani.

A K ö n n y e l m ű e k' erkölcsi irányát maga e regénynek neve magában hordja. Serédi' története magában egy üdvteljes tanítás. Azonban ha vajjon Jósika' könnyelmű megérdemlik-e valóban e nevet, arról alább néhány szóval emlékezni fogunk.

A Csehek Magyarországon inkább egy kor', és azon kor' szellemének drasticus rajza, semmint valami különösen kitzott erkölcsi eszmének művészi keresztülvitele. És mégis a vallásos vakbuzgóság' szomorú következményei, s ez által a hazafiság' és rend' apoloigiája élethű ecsetvonásokban tükrözdik vissza és ijesztőleg e sok tekintetben érdekes regény' némelly sikerültebb lapjairól.

Mi Zrínyi a költő' irányát illeti, e műben többféle a vezéreszme. Zólyomi Anna' jelleme — melly, közbevetőleg legyen mondva, a legérdekeseb és legeredetiebb jellemek' egyike, — tisztán oda van irányozva, megmutatni, minő fölséges diadalt víhat ki magának erős akarat a szenvedélyek' csábjai fölött; avvagy nem egy végnélküli küzdés, szenvedély s erény között, Anna' életének egész szövedéke?

Violetta' rajzában egy tisztán tartott föllengő szerelmet fest író, annak bebizonyításául, mikép táplálhatni nemesb kebelben örök szerelmet, hár oceanok válaszsák el a szerető sziveket: mikép fog át egy egész életet boldogító fűszerével a szerelem a nélkül, hogy célhoz jutni legkisebb reménye lehessen.

Zrínyi' jellemrajzában a főirány, megmutatni, mikép lehet honáért hiven lángoló hazafi egyszersmind rendíthetlen híve a trónnak; szabadságbajnok egyfelől, csatlakozó loyalitás' példánya másfelől.

Zrínyi a költő' bizonyára jeles munka, és annál jelesb, mert az a jelenkorhoz intézteték. A vallási surlódások' egész jelenetei, a szónokszékek' publicistai okoskodásai, egész lapok — sőt cikkek korunkhoz intézvék, mert hiszen korunk' nyavalygásait kezelik modorban, melylyet csak avatott írókéz tud is, szokott is kezelni. És ki ezt Zrínyi' olvasásánál észre nem vette, hadd tegye le e bájoló könyvet számára az írószellem' nemesb kincsei örök rejtvények maradnak. Nem is mindenkinek van írva e könyv. És azért műveletlen olvasó hidegebb is maradand iránta, mert Jósika' minden munkái közt ez az, melly legműveltebb közönségre számított. És ebben is elismerjük Jósika' írói eszélyességét, ki rendre pályára szállított munkái által mintegy fokokonkint képezni akarni látszik magának egy olvasóközönséget, melly elvégre munkáinak rejtettebb szépségeit is fölfogni képes legyen. Mert — miként ezt csekély munkáink' valamelyikében már említők vala — az csakugyan tagadhatlan: mikép műveltebb szellem csupán műveltebb körökhöz szól szívesen, s nemesb lélek csak rokon előtt tárulhat ki. Ugyan ki vágnék írni, ha nincs ki olvassa? Keblét kitárni, ha nincs ki fölfogná érzelmeit? Szenvedéseit, boldogságát ónozni, ha nincs ki érteni, méltányolni tudná e rajzot? Avvagy nincs-e ez csaknem ekkép minálunk?

Kinek lantol a nemesb zenéjü: magyar lyra? Egykét duczat lelkesb falusi kisasszonykának? Az uriasb hangu regények, gyöngéd szellemü novellák csak azon gyéren elszórt lelkesb olvasók' néhányinak lennének-e irva? S egy tultömött, de műveletlen karzatért festette-e szive' jajainak frescoképeit a szenvedélydus drámaköltő? ... Ugy van, ugy: nálunk szellemfékezve kell még az írónak összejárnai az eszmék' országát, hogy olvasóitól értessék, s midőn ő másutt magához emeli a népet, nálunk le kell ahhoz bocsátkoznia, hogy népszerűekké tegye munkáit. Szomorú eset, midőn az, kinek irunk, nem olvas, az pedig ki olvas, nem ért. Önmagát kell itt megtagadni a szegény írónak, és tárgyakat kezelni olytónban, mik és a melly nem övéi.

Ily szempontbul kell tehát tekinteni Jósika' munkáit is, és e szempont miatt méltánylani érintettük törekvését: fokonkint művelni az olvasóközönséget. És ime e szempontnak kellene különösen szolgálni mérfokul idegenek' bírálataiban is: kik amugy sans façon szokták eltörni néha genialisabb íróink fölött is a kegyelem' vesszejét. Én azt állítom: mikép ha Shakespeare nem lesz vala kénytelen durva korszakának hódolni irataiban: Shakespeare' drámái ma nem volnának miként a legbámulandóbb szépségek, ugy a legszemsértőbb botrányok' bizarr példányai.

NÖTLEN FÉRJ.

Vígjáték egy fölvonásban.

SZEMÉLYEK.

GRÖF.

IDA.

GRÖFNŐ.

BÍRÓ.

MOGORI, tisztartó.

KÁNTOR.

ANDOR, írnok,

INAS.

Falu' előljárói.

Történet' helye: a gróf' falusi jószágá.